

Dragan Damjanović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjestosti

29. 9. 2008.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Oltarne pale Nicole Consonija za đakovačku katedralu

Ključne riječi: biskup Josip Juraj Strossmayer, Nicola Consoni, đakovačka katedrala, historicizam, sveti Ćiril i Metod, Iso Kršnjavi, Nikola Voršak

Key words: Bishop Josip Juraj Strossmayer, Nicola Consoni, Đakovo Cathedral, Historicism, SS. Cyril and Methodius, Iso Kršnjavi, Nikola Voršak

Autor ovoga priloga piše o izradi triju slika rimskog umjetnika Nicole Consonija za katedralu u Đakovu (Sveti Ćiril i Metoda pred papom Hadrijanom, Sakramenti euharistije, Imakulata). Naručio ih je biskup Josip Juraj Strossmayer tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća nastojeći opremiti svoju stolnu crkvu djelima u ono vrijeme vrlo cijenjenog slikara.

Uvod

U đakovačkoj katedrali danas stoje oltari isključivo sa skulpturama Vatroslava Doneganija i Georga Feursteina, bez ijedne oltarne pale. Malo je poznato kako su, međutim, prema prvotnim koncepcijama slike trebale stajati, prema željama biskupa Strossmayera, na svim oltarima u crkvi, osim, razumljivo, glavnog ciborijskog. Dio tih slika, radovi talijanskog slikara Nicole Consonija, bio je završen i danas se nalaze u biskupskom dvoru, odnosno Strossmayerovu muzeju u Đakovu.¹ U povijesti još velikim dijelom neistraženog sakralnog slikarstva u Hrvatskoj u 19. stoljeću ta djela zauzimaju istaknut položaj budući da je riječ o zanimljivim primjerima kasnonazarenskog slikarstva proisteklog iz rimskog kruga umjetnika koji su nasljeđivali rad Johanna Friedricha Overbecka.

Prva slika Nicole Consonija za đakovačku katedralu – Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom

Slikar Nicola Consoni rođen je u Cepranu di Rieti 1814. godine. Započeo je studirati u Perugi, a nastavio na Akademiji svetog Luke u Rimu kod Minardija. Zahvaljujući snažnom utjecaju nazarenskog kruga umjetnika koji se u Rimu razvio oko Overbecka, posvetio se dobrim dijelom religioznom i, u manjem opsegu, alegorijskom slikarstvu. Izrađivao je i štafelajne slike i brojne freske, te ilustracije za knjige. Sredinom 19. stoljeća smatran je za jednoga od naj-

uglednijih talijanskih slikara pa su ga često angažirali najugledniji europski dvorovi i rimski pape. O njegovu ugledu možda najjasnije govori činjenica da je za mauzolej princa Alberta, muža kraljice Viktorije, u Frogmoreu u sklopu dvorca Windsor, izradio crteže prema kojima su izvedeni prikazi četiriju evanđelista te scene iz Kristova života.² Pri-pala mu je nadalje čast da u salama Pia IX., koje se nastavljaju neposredno na Raffaelove *Stanze*, između 1862. i 1864 izradi freske s 24 prizora iz Kristove muke. Bio je, također, na čelu papinskog Zavoda za mozaике, pa je zahvaljujući tome izradio crteže prema kojima su izvedeni mozaici pri velikoj obnovi izgorjele bazilike San Paolo fuori le Mura (1854.–1874.).³ Upravo je tako visok ugled koji je stekao i glavni razlog njegova pojavljivanja pri opremanju katedrale u Đakovu – Strossmayer je nastojao za svoju stolnu crkvu osigurati djela najuglednijih onodobnih religioznih slikara.

Uspostavljanje veze između Consonija i Strossmayera pada u 1862. godine, uoči obilježavanja tisućugodišnjice dolaska svetih Ćirila i Metoda u Moravsku. U spomen na slavenske apostole, čiji je kult nastojao razviti među hrvatskim stanovništvom,⁴ Strossmayer je naime odlučio naručiti sliku koja prikazuje Ćirila i Metoda pred papom Hadrijanom. Petar Mančun, hrvatski bakrorezac koji je u to vrijeme živio u Rimu, preporučio mu je za taj rad, a posredstvom Franje Račkog, upravo Nicolu Consonija.⁵

1. Nicola Consoni, Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom, 1863.–1873., ulje na platnu, 2,900 x 1,960 m, Strossmayerov muzej, Đakovo / Nicola Consoni, SS. Cyril and Methodius in front of Pope Hadrian, 1863 – 1873, oil on canvas, 2,900 x 1,960 m, Strossmayer Museum, Đakovo

Ikonografski je program slike ustanovio sam Rački, koji je izabranom temom u osnovi nastojao pokazati kako je slavenski jezik u katoličku liturgiju uveden papinskim odobrenjem.⁶ Strossmayer je odmah odobrio prijedlog Račkoga,⁷ tako da je Consoni mogao započeti s izradom crteža za buduću sliku. Cijena slike određena je na 1000 škuda.⁸

Consonijeva je slika trebala biti gotova već sljedeće 1863. godine, dakle na tisućugodišnju obljetnicu misije svetih Ći-

rila i Metoda,⁹ no njezina će se izrada odužiti na, za biskupa nezamisliv rok. Isprva su se radovi odužili isključivo zbog formalnih razloga –ugovor između Strossmayera i Consonija sklopljen je, naime tek potkraj 1863., ili početkom 1864. godine,¹⁰ pa do tog vremena slikar nije ništa radio na svojoj kompoziciji – no daljnje će kašnjenje, čini se, biti prouzrokovano isključivo Consonijevim zanemarivanjem toga rada.

Upravo u vrijeme sklapanja ugovora između Strossmayera i Consonija za kanonika u Ilirskom zavodu svetog Jeronima u Rimu imenovan je Nikola Voršak, do tada profesor u đakovačkoj bogosloviji i bliski biskupov prijatelj. Voršak je postao glavni Strossmayerov posrednik u kupnji umjetnina, te se upravo zahvaljujući biskupovoj narudžbi spomenute slike upoznao s Consonijem i vrlo brzo s njim sklopio blisko prijateljstvo. Upravo će on odigrati ključnu ulogu u svim budućim biskupovim narudžbama upućenim ovom slikaru. Bit će njegov konstantni pomagač i zastupnik, opravdat će često njegova kašnjenja, pa nije ni čudo da ga je Consoni naposljetku naslikao na svojoj prvoj kompoziciji namijenjenoj za Đakovo kako stoji iza Ćirila i Metoda, zajedno sa Strossmayerom.

Godina za godinom je prolazila, a Consonijeva slika za Strossmayera nikako nije bila gotova.¹¹ Kako je ovaj slikar Strossmayeru sve to vrijeme usporedno bio i značajan savjetnik u kupnji umjetnina, a nesumnjivo i zbog spomenutog utjecaja Nikole Voršaka koji je Consonija branio i hvalio u svakoj prigodi, biskup nije prestajao gubiti nade da će djelo biti uskoro završeno,¹² dapače, namjeravao mu je potkraj 1866. godine povjeriti i cjelokupnu slikarsku opremu đakovačke katedrale.¹³ Budući da je u međuvremenu spletom okolnosti rad na izradi crteža, odnosno kompozicija za zidne slike, povjeren Friedrichu Overbecku, Consoniju su se mogle predati u ruke samo oltarne pale. Pri tome se razmišljalo da se kao pala iskoristi i slika na kojoj je već godinama »radio«, dakle *Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom*.¹⁴ Sredinom 1867. biskup je najavljivao da će mu povjeriti i rad na dvama oltarnim slikama koje su trebale biti posvećene svetom Petru, no rad na tim djelima nije mogao započeti jer se moralo sačekati da tadašnji vodeći arhitekt pri gradnji katedrale Karl Rösner pošalje točne mjere oltara.¹⁵

Zauzetost radom na izgradnji katedrale, te naručivanjem kartona kod Overbecka, odgodilo je naručivanje slika za oltare na neodređeno vrijeme. Consoni je, međutim, i dalje ostao, ponajprije posredstvom Voršaka, povezan sa Strossmayerom. Biskup mu je često znao slati fotografije djela koje je nabavio u Veneciji, Beču, Slavoniji ili Bosni da procijeni njihovu vrijednost, a sve je to vrijeme imao važnu savjetodavnu ulogu u pogledu raznih planova za opremanje đakovačke katedrale. Biskup mu je 1869. godine namjeravao povjeriti izradu crteža za mozaike koji su trebali stajati na velikom zabatu glavnog pročelja, no taj plan nije realiziran zbog Rösnerova protivljenja rješenju koje je predloženo u Rimu.¹⁶ Po svoj je prilici Consoni, nadalje, pomagao arhitektu Salvatoreu Zeriju u izmjenama na projektima za kupolu đakovačke katedrale 1870. g., te u izradi nerealiziranih projekata za glavni oltar i ostale pobočne oltare u crkvi tokom 1874. godine.¹⁷

Slika Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom bila je naposljetku završena tek 1873. g., dakle punih deset godina

3. Biskup Josip Juraj Strossmayer i svetojeronimski kanonik Nikola Voršak, detalj Consonijevе kompozicije Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom / Bishop Josip Juraj Strossmayer and the Canon of the Institute of St. Jeromes, Nikola Voršak, detail of Consoni's composition SS. Cyril and Methodius in front of Pope Hadrian

2. Nicola Consoni i Salvatore Zeri (?), Projekt za detalj okvira slika na pobočnim oltarima đakovačke katedrale, AHAZU, Korespondencija Strossmayer – Voršak, XI A, 1/Vor. Prilog 6 / Nicola Consoni and Salvatore Zeri (?), Project for detail of the frames for the paintings on the side altars of Đakovo Cathedral, AHAZU, Correspondence Strossmayer Voršak, XI A, 1/Vor. Item 6

4. Nicola Consoni, *Sakramenti euharistije*, 1873.–oko 1876., ulje na platnu, 4,340 x 2,230 m, Biskupski dvor, Đakovo (foto: Galerija HAZU) / Nicola Consoni, *Sacrament of the Eucharist*, 1873 – ca. 1876, oil on canvass, 4.340 x 2.230 m, Bishop's Palace, Đakovo (photo: Gallery of the Croatian Academy of Science and Arts)

nakon što ju je Strossmayer naručio. Usprkos tako izrazitom kašnjenju Consoni je nastavio uživati visoki ugled kod biskupa, vjerojatno ponajprije stoga što je bila riječ o, kako je već rečeno, vrlo cijenjenom slikaru kojeg nikako nije htio izgubiti za daljnje poslove pri opremanju katedrale. Zašto

se pak izrada te slike tako odužila i nije teško dokučiti. Narudžbe koje je Consoni tijekom šezdesetih godina 19. stoljeća preuzeo bile su tako brojne, da mu nije moglo ostati mnogo vremena za rad na Strossmayerovoj slici, iako se konstantno tvrdilo da će je ubrzo završiti.¹⁸ Radovi za papu

5. Nicola Consoni, Imakulata, oko 1876.–1878., ulje na platnu, 4,310 x 2,180 m, Biskupski dvor, Đakovo (Galerija HAZU) / Nicola Consoni, Immaculate Conception, ca. 1876 – 1878, oil on canvass, 4.310 x 2.180 m, Bishop's Palace, Đakovo (photo: Gallery of the Croatian Academy of Science and Arts)

ili kraljicu Viktoriju nesumnjivo su mu ipak bili preči negoli radovi za Đakovo jer su jamčili i veliki ugled, a vjerojatno i veliku zaradu.

Odmah nakon što je slika *Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom* završena izložena je u konzistorijalnoj dvora-

ni u Vatikanu, pa ju je i tadašnji papa Pio IX. osobno došao pogledati. O događaju je izvještavao i »Osservatore Romano«, koji je još i tada tvrdio da je slika namijenjena za đakovačku katedralu.¹⁹ Biskup je, međutim, u međuvremenu odustao od njezina postavljanja u katedrali, te ju je odlučio

pokloniti, kao i većinu ostalih kupljenih djela, zagrebačkoj Akademijinoj galeriji. U povijesti hrvatske umjetnosti 19. stoljeća ona je jedno među najranijim, a istodobno i najzanimljivijim djelima s prikazima Ćirila i Metoda, čiji je kult, kako je već i napomenuto, Strossmayer nastojao što više proširiti kao dio projekta širenja kulta narodnih, slavenskih svetaca.²⁰ Iza Ćirila i Metoda prikazan je i sam biskup te kanonik Voršak, čime se htjelo izraziti kako su njih dvojica odlučili nastaviti djela slavenskih apostola – ponajprije u smislu uvođenja²¹ narodnog jezika u liturgiju.

Činjenica da Strossmayer stoji uz papu na slici trebala je nadalje poslati jasnu poruku (koju će na kraju poručivati dio realiziranih fresaka u đakovačkoj katedrali, ponajprije ona u centralnoj apsidi s prikazom *Klanjanja prijestolju svetog Petra*) da je budućnost slavenstva isključivo u vezi s rimskom crkvom. U vremenu kada je sjećanje na Strossmayerov nastup i protivljenje dogmi o nepogrešivosti pape na Prvom vatikanskom koncilu bilo vrlo svježije, riječ je o jasnoj poruci kako đakovački biskup prvenstvo Rima uopće ne dovodi u pitanje te kako jedinstvo istočnog i zapadnog kršćanstva isključivo vidi kroz očuvanje prvenstva Svete Stolice.

Prva je Consonijeva slika za Strossmayera ujedno i najbolje njegovo djelo. Nešto je tamnijeg kolorita u odnosu na dvije kasnije slike. U načinu gradnje kompozicije, kolorita, te odijevanjem likova Consoni se u cijelosti oslonio na talijansko visokorenesansno slikarstvo.

Izrada oltarnih pala Imakulate te Sakramenata euharistije

Usprkos neuobičajenom kašnjenju prve naručene slike, biskup nikada nije odustao od povjeravanja izrade ostalih oltarnih pala za katedralu Nicoli Consoniju.²² Konkretni dogovori o tome poslu obavljani su nesumnjivo za vrijeme biskupova boravka na Prvom vatikanskom koncilu u Rimu 1869.–1870., budući da je u istom periodu Strossmayer ugovorio i posao sa Seitzevima u vezi s izradom fresko oslika u katedrali. U to se vrijeme biskup nadalje upoznao i sa slikarom Scaccionijem, kojemu je odlučio predati u ruke jedan dio oltarnih pala,²³ nesumnjivo stoga što se bojao da zbog drugih poslova Consoni neće moći dovoljno brzo raditi za Đakovo. Čini se da je Scaccioni neke studije za sliku koja je trebala prikazivati *Krštenje Hrvata od strane Ćirila i Metoda*²⁴ i dovršio, no one se nisu u previše svjjele Strossmayeru, pa mu je predložio stoga da kopira Consonijevu, u to doba već dobrim dijelom završenu kompoziciju *Sveti Ćiril i Metod pred papom Hadrijanom*.²⁵ U tom je vremenu već odlučio Consonijevu sliku pokloniti Galeriji Akademije,²⁶ a njezina bi se kopija (koju je izradio Scaccioni) našla na oltaru đakovačke katedrale. Scaccionijev rad za Đakovo prekinula je, međutim, iznenadna slikareva smrt,²⁷ tako da se ponovno sav posao na izradi oltarnih pala morao povjeriti Consoniju.

Consoni je stoga već iste 1873. godine, kada je završio

Svetog Ćirila i Metoda pred papom Hadrijanom, započeo radom na prvim studijama za oltarne pale u đakovačkoj katedrali,²⁸ no ubrzo će se na tome poslu izroditi niz problema. Kanonik Nikola Voršak u to je vrijeme, naime, svim silama nastojao odvojiti biskupa Strossmayera od Friedricha Schmidta, čelnog arhitekta đakovačke katedrale nakon smrti Karla Rösnera, te bečkog kruga umjetnika, kako bi sav preostali posao na opremanju đakovačke katedrale osigurao svojim rimskim prijateljima – već spomenutom arhitektu Salvatoreu Zeriju te samom Nicoli Consoniju. Kako je biskup bio iznimno zadovoljan prvom Consonijevom kompozicijom za Đakovo,²⁹ činilo se kako će Voršakova nastojanja biti uspješna. Consoniju je naime u travnju 1874. prepušten u ruke rad na svih pet slika za oltare u katedrali: *Imakulati, Sakramentima euharistije, Svetom Pavlu predstavljenom apostolima, Svetom Ćirilu, njegovoj radionici i Hrvatima, te Svetom Ivanu Nepomuku*.³⁰ Vjerojatno se na dvama preostalim oltarima, koji su bili predviđeni u katedrali u tom trenutku (Svetog Ilije i Svetog Dimitrija), već u to vrijeme mislilo postaviti samo skulpture. Svaka od slika trebala je biti završena za oko 15 mjeseci, a stajala je 10.000 lira, odnosno 4.000 forinti,³¹ što je bio značajan iznos.

Na molbe Nikole Voršaka, Strossmayer je u lipnju 1874. odobrio taj dogovor s Consonijem, te je slikaru odmah isplaćen prvi dio plaće od 2.000 lira.³² Prva slika na kojoj je počeo raditi, među spomenutih pet naručenih djela, prikazivala je *Sakramente euharistije*, jer je jedan oltar u crkvi, sredinom sedamdesetih, Strossmayer želio posvetiti tome motivu,³³ ali će kasnije odustati od toga. Usprkos jasno definiranom roku u kojem je svaka od pojedinih slika trebala biti gotova, Consoni ga se, kao što je bio slučaj i s njegovim ranijim radom za Đakovo, nije pretjerano držao. To će ga ovaj put, međutim, stajati narudžbe, budući da se biskup u međuvremenu upoznao s Isom Kršnjavim koji je počeo sve više utjecati na njega u pogledu nabave umjetnina i za Akademijinu galeriju i za đakovačku katedralu. Kršnjavi je još za svojih prvih boravaka u Rimu upoznao najprije kanonika Voršaka, a potom i Consonija, te je odmah pokazao nenaklonost prema njegovim slikama.³⁴ Smatrao je da je riječ je o pukom kopistu Rafaela, koji posve preuzima figure sa slika toga majstora, mijenjajući im katkad u manjem opsegu položaj ili mjerilo. Budući da u to vrijeme još nije prijateljevao sa Strossmayerom, negativna razmišljanja o Consonijevim slikama prenosio je biskupu Lacko Mrazović, jedan od prvih kritičara zbivanja na likovnoj sceni Hrvatske i sin biskupova prijatelja Matije Mrazovića, koji je u to vrijeme boravio u Rimu nastojeći se izliječiti od tuberkuloze.³⁵ Iako Kršnjavijevi i Mrazovićevi savjeti nisu odmah naveli Strossmayera da raskine ugovor s Consonijem, njegov se stav prema ovom slikaru, te općenito krugu umjetnika koje je oko sebe okupljao Nikola Voršak, polagano počeo mijenjati. Činjenica pak da su Consonijeve slike bile dosta skupe zasigurno su dodatno uvjerile Strossmayera kako tre-

6. Jean-Auguste-Dominique Ingres, *Zavjet Louisa XIII*, 1824., ulje na platnu, 421x262 cm, katedrala u Moutaubanu. Anđeli koji drže natpis na Consonijevim *Sakramentima euharistije*, gotovo su identični anđelima na ovoj slici. / Jean-Auguste-Dominique Ingres, *Testament of Louis III*, 1824., oil on canvas, 421x 262 cm, Cathedral in Moutauban. Angels who keep the label on Consonis *Sacrament of the Eucharist* are nearly identical with the angels in this picture.

ba prekinuti suradnju s tim slikarom.

Nakon što su se u prosincu 1874. biskup i Kršnjavi počeli intenzivno družiti, pod utjecajem njihovih čestih razgovora biskupovi nazori sve su se više počeli modificirati. Bečki krug umjetnika oko Friedricha Schmidta počeo je igrati sve značajniju ulogu u opremanju crkve, a rimski umjetnici oko Nikole Voršaka gubili su na ugledu.³⁶ Voršak se, međutim, nije predavao, te je tijekom 1875. osigurao Consoniju i Ansiglioniu posao na oslikavanju apsida đakovačke katedrale dijelom prema Overbeckovim, dijelom prema Consonijevim kartonima, koji samo zbog neusklađenosti mjera nije bio realiziran. Vrhunac procesa slabljenja Vorškova utjecaja na Strossmayera bio je dosegnut potkraj 1876.

godine, kada je biskup potpuno odustao od oltarnih pala u katedrali i odlučio na oltare postaviti samo skulpture, jer je zaključio da zahvaljujući bogatom fresko osliku ima dovoljno figuralnog slikarstva u katedrali.³⁷ Zanimljivo je kako Friedrich Schmidt ni tada nije odbacivao mogućnost da se slike mogu postaviti na nekom drugome mjestu unutar crkve³⁸ (a razmišljalo se ponajprije o sakristiji). Kršnjavijev će utjecaj međutim, odvesti do odustajanja i od toga mjesta te do potpunog isključivanja Consonija iz daljnjeg procesa opremanja Strossmayerove stolne crkve.

Consoni je usprkos posve novom razvoju događaja nastavio raditi na svojim kompozicijama jer mu, čini se, Voršak nikada nije prenio novu odluku biskupa Strossmayera

ra.³⁹ Do sredine 1878. bila je gotova i druga njegova oltarna slika za Đakovo – *Bezgrešno začéce Marijino (Imakulata)*, te je započeo rad na trećoj slici.⁴⁰ Consonijevi rimski prijatelji nastavili su uvjeravati Strossmayera da ih ipak postavi na oltare ističući da je riječ o remek-djelima, te da je prava šteta za talijansku umjetnost što će te slike otići iz zemlje.⁴¹ Najuporniji je i dalje ostao Voršak, koji se nije htio predati ni nakon što je posve promijenjena koncepcija pobočnih oltara. Svim je silama nastojao Consoniju osigurati posao u katedrali. Pozivao se pri tom ponajprije na estetske razloge jer je znao koliko je Strossmayeru bilo stalo do očuvanja stilske jedinstvenosti đakovačke katedrale, dokazujući mu kako u crkvama romaničkog sloga ne bi trebali stajati oltari sa skulpturama.⁴² Naposljetku je 1879. čak organizirao i izlaganje Consonijevih djela u konzistorijalnoj dvorani u Vatikanu, kako bi ih vidio papa, nesumnjivo nadajući se da će pozitivni osvrti u novinstvu o tim djelima navesti Strossmayera da ih ipak postavi na oltare svoje prvostolnice. Sam je Voršak prenio papino oduševljenje Consonijevim kompozicijama biskupu,⁴³ no od njegovih je riječi neusporedivo zanimljiviji članak publiciran u pariškom listu »La Defense«.⁴⁴ Autor toga članka, Charles Conestabile naširoko je hvalio Consonijeve slike, te je napomenuo pri tom, nesumnjivo prema Voršakovom svjedočanstvu, kako su one namijenjene za oltare katedrale.⁴⁵

Sva ta nastojanja da se privoli biskupa na promjenu mišljenja i postavljanje Consonijevih pala na oltare, međutim, nisu uspjela. Voršak je u to vrijeme već posve izgubio ugled u biskupovim očima u pogledu pitanja iz umjetnosti, što zbog veće stručnosti Ise Kršnjavoga, što zbog činjenice da je velik broj umjetnika koje je on preporučio »zakazao« ili jako rastezao posao. Nakon Voršakove smrti, u veljači 1880. g., svetojeronimski kanonik Ivan Crnčić, koji je otada služio kao Strossmayerov posrednik s umjetnicima u Rimu, ustanovio je kako je Consoni djelomično završio i treću sliku, prikaz *svetog Pavla kako pristupa drugim apostolima*,⁴⁶ iako je od postavljanja oltara posvećenom tom svecu u đakovačkoj katedrali Strossmayer još sredinom sedamdesetih odustao,⁴⁷ no to Voršak očito nije mogao (ili nije htio) javiti svojem prijatelju. Osim te slike kod Consonija se nalazio i crtež kompozicije *Kako su Hrvati bili pokršteni*.⁴⁸ Tek je tada i sam slikar doznao kako se njegova djela neće naći u đakovačkoj katedrali.

Iako Consoniju nije bilo pravo što se odustaje od njegovih slika i iako je istaknuo da je sklopljen ugovor koji bi se trebao poštovati, pristao je da prestane raditi na završavanju preostalih kompozicija,⁴⁹ vjerojatno jer je tada već bio dosta star te se nije mogao nadati da će brzo i lako dovršiti taj posao.

Oko raskidanja ugovora sam Consoni nije pravio velike probleme, no nakon slikareve smrti, 1884. godine, kada je Strossmayer zatražio od obitelji još jednu sliku misleći da ju je već platio,⁵⁰ njegovi su nasljednici uzvratili udarac za-

htjevom od biskupa da isplati novac za sve kartone i djelomično završene slike (originalno namijenjene za Đakovo) koje su se nalazile kod njih. Biskup je ovom slikaru isplatio do tada 30.000 lira, od dogovorene svote od 60.000 koliko su trebale stajati sve slike.⁵¹ Nasljednici slikara su, međutim, tvrdili da je još trebalo platiti treću sliku, koja je bila tek napola dovršena, zatim karton *Raspeća Kristova*, koji je trebao biti izveden kao freska u desnoj apsidi katedrale, te još dva crteža za oltarne pale u katedrali.⁵² Uslijedio je višegodišnji spor u kojem je obitelj namjeravala čak i tužiti Strossmayera, no odustali su od toga jer im je Austrijsko veleposlanstvo u Rimu naglasilo da bi tužbu vjerojatno izgubili.⁵³ Od svojih potraživanja ipak nisu htjeli posve odustati. Iako je dio Consonijevih radova za Đakovo, koji su se još nalazili kod obitelji, bio plaćen, primjerice karton *Raspeća*, kako su to dokazivali Voršakovi računi,⁵⁴ Strossmayer ih se, upravo zbog njihove upornosti i kako bi okončao spor, naposljetku odrekao.⁵⁵

Dvije izrađene slike, Oltarski ili euharistijski sakrament i *Bezgrešno začéce Marijino (Imakulata)* dopremljene su u Đakovo, te ih je biskup, s obzirom na to da više nisu imale mjesta u katedrali, namjeravao najprije pokloniti nekoj župnoj crkvi,⁵⁶ no naposljetku je odustao od te zamisli te ih je poklonio, zajedno s prvom Consonijevom slikom i ostalim djelima starih i suvremenih majstora, Galeriji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u čijem su vlasništvu i bile od 1883. godine. U prvim su postavima galerije Consonijeva djela redovito izlagana, zajedno s Matejkovim, Sieimiradzkievim, Simonettijevim i drugim radovima njihovih suvremenika.⁵⁷ U poslijeratnom razdjeljivanju zbirke koje je ova institucija posjedovala (1947. g.) u Galeriji Akademije ostali su samo »stari« majstori, dakle djela nastala do početka 19. stoljeća, a ostale slike i predmeti raspoređuju po drugim institucijama – Gliptoteci, Modernoj galeriji, Strossmayerovu muzeju u Đakovu, itd. U Đakovu su završile naposljetku i sve tri Consonijeve slike te se danas jedna (*Sveti Ćiril i Metoda pred papom Hadrijanom*) nalazi u Strossmayerovu muzeju, a druge dvije su izložene u hodniku biskupskog dvora. Formalno su i nadalje vlasništvo Moderne galerije, pa se stoga i pojavljuju u katalogu stranih majstora te institucije.⁵⁸

I *Sakramenti euharistije* i *Imakulata* prilično su velike (436 x 223 cm),⁵⁹ što jasno pokazuje koliko su se i u veličini, a ne samo koncepciji, razlikovali oltari koje su Consoni i Zeri namjeravali podići u đakovačkoj katedrali, u odnosu na realizirane Schmidtove. Pala koja prikazuje *Euharistiju* koncipirana je kao dvodijelna kompozicija. U donjem dijelu stoje anđeli sa strane oltara na kojem je monstranca i otvoreno Sveto pismo s riječima evanđelista Ivana koje se odnose na čin pretvorbe kruha i vina tijekom pričesti u tijelo i krv Kristovu. U gornjem je dijelu prikazan Krist koji pokazuje svoje rane, okružen anđelima koji mu se klanjaju. Druga pala s prikazom *Bezgrešnog začéca Marijina* oslanja

se na standardni ikonografski predložak – Bogorodica stojeći na kugli gazi paklenu zmiju, okružena je anđelima, a iznad nje je prikazan Bog otac s Duhom svetim.

Obje su kompozicije iznimno statične, ponajprije zbog naglašene simetričnosti. U fizionomijama likova i njihovim pokretima te dominantnoj ulozi koju ima linija jasno se uočava oslanjanje na nazarensku estetiku i na Rafaela kao povijesni predložak. Odnos između likova riješen je, međutim, neusporedivo lošije u usporedbi s djelima najvažnijih članova Lukasbunda, a i u usporedbi s prvim Consonijevim radom za Đakovo. Kao da je svaki od likova (kako je Kršnjavi i tvrdio) citat preuzet s tuđe slike koji je onda shematski raspoređen po površini pale.⁶⁰ I u neživotnosti te sladunjavosti boja Consoni bitno odstupa od nazarenske estetike. Nezadovoljstvo Kršnjavoga tim slikama bilo je posve opravdano, no ne može se ne priznati i činjenica da su obje kompozicije zasigurno mogle dobro izvršavati funkciju oltarnih pala jasnoćom poruka koje su prenosile.

* * *

Slike Nicole Consonija za đakovačku katedralu, iako naposljetku nisu postavljene u ovu crkvu, zanimljiv su pokazatelj stanja u sakralnoj umjetnosti treće četvrtine 19. stoljeća, koja je stajala u sjeni nazarenske dominacije, ne uspjevši još naći novi put. Pokazatelj su i Strossmayerova odnosa prema umjetnosti koji je posve ignorirao nove pojave u slikarstvu i koji je kao jedine prikladne slike za sakralne prostore smatrao djela koja jasno, i s osloncem na historijske stilove, prenose religioznu poruku.

BILJEŠKE

1 Pojedini ih autori spominju: NELA TARBUK, *Kiparstvo đakovačke katedrale*, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, Knjiga I, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 277; VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN, *Pisma Izidora Kršnjavoga 1874.–1878.*, »Radovi arhiva JAZU«, svezak II., Zagreb, 1973., 161–162. Sve tri slike bile su izložene na izložbi Strossmayerova donacija u Galeriji HAZU: BORIVOJ POPOVČAK, ĐURO VANĐURA, *Strossmayerova donacija. Europska umjetnost od X. do XIX. stoljeća*, HAZU, Strossmayerova galerija stranih majstora, Zagreb, 2006., 133–134., kat. br. 183., 184., 185.

2 Te su prikaze izvodili drugi umjetnici, Consoni je načinio samo crteže. – ANDREAS STROBL, *Consoni, Nicola*, u: *Saur Allgemeines Künstler Lexikon*, Band 20, München, Leipzig, 1998., 571.

3 ANGELO DE GUBERNATIS, *Dizionario degli artisti italiani viventi, 1889.–1892.*, 84; ANDREA CORNA, *Dizionario della storia dell' arte in Italia*, Vol. 1, 1930., 64; AGOSTINO M. COMANDUCCI, *Dizionario illustrato dei pittori, disegnatori e incisori italiani*, Vol. 2, 1971., 436; ANDREAS STROBL (bilj. 2), 571; CHARLES CONESTABILE (s komentarom nepoznatog hrvat-

skog autora), *Francez o umotvorinah đakovačkih*, II, »Obzor«, 247, Zagreb, 27. 10. 1879., 1.

4 Pa je tako 1863. odredio da se od tada u Đakovačkoj biskupiji slavi njihov blagdan koji pada na 5. srpnja. – MILKO CEPELIĆ, MATIJA PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski, God. 1850–1900*, Zagreb, Tisak dioničke tiskare, 1900–1904., 152.

5 FERDO ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knjiga IV., Zagreb, JAZU, 1931., 517, Rački Strossmayeru, Fužina, 22. 11. 1862.

6 FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 5), 517–518, Rački Strossmayeru, Fužina, 22. 11. 1862.

7 FERDO ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knjiga I., Zagreb, JAZU 1928., 12, Strossmayer Račkom, Đakovo (?), 29. 11. 1862.

8 Dijecezanski arhiv u Đakovu (dalje DAĐ), *Strossmayerova korespondencija*, Strossmayer Consoniju, Đakovo, 2. 5. 1863.

9 FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 5), 517–518, Rački Strossmayeru, Fužine, 22. 11. 1862.

10 DAĐ, Duhovni stol, Zapisnik sjednica 1864., br. 129, Nikola Voršak dostavio je 16. 1. 1864. ugovor s Consonijem o izradi slike.

11 Tako je potkraj 1864. Rački javio da Consoni radi na njoj. Rački, U Rimu, 15. studenoga, »Katolički list«, 47, Zagreb, 24. 11. 1864., 375. Godinu dana kasnije Strossmayer je ispitivao Voršaka da li je slika gotova. – Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje AHAZU), XI A, 1/Vor. N. 4, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 14. 9. 1865. Desetak mjeseci poslije biskup je opet pitao isto. AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 6, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 10. 5. 1866.

12 Tako je pisao Račkom: *Consoni nije ništa radio o momu Cyrillu i Methodu. Do konca godine svršit će ju.* – FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 7), 38, Strossmayer Račkom, Rim, 6. 2. 1867.

13 »Kod nas se u petnaest zida stolna crkva. Temelji ćeju ove godine biti gotovi. Mislim ju freskih ukrasiti. Slike će predstavljati upliv Sv. Stolice od Petra počamši, to jest upliv kršćanstva na razvitak i izobraženost slavjanstva južnoga. Bili htio Konsoni tu stvar na se primiti? Ili što bi on o tomu mislio?« – AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 8, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 20. 8. 1866.; »Treće: pitam sviet od Overbecka glede mojih fresakah u stolnoj crkvi. Najveći ugled u mene će međjutim glede toga imati Konsoni. Ubrzo ću potanko razviti svoju ideju i priobćit Vam ju, da sa Konsonom konferirate o tomu.« – AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 9, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 2. 9. 1866.; AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 10, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 25. 10. 1866.

14 U prijepisu Rösnerova pisma na Overbecka u Đakovačkom arhivu (DAĐ, Strossmayerova korespondencija, prijepis pisma Karla Rösnera Overbecku, Beč, 26. 12. 1866.) koji piše o postavljanju pet slika na oltarima u katedrali na kraju ističe: *I quadri sarebbero: S. Pietro. Titola della Catedrali; S. Paolo, forse la predicaz. Dell' Evangelo; Madonna, forse l' immacolato Concepimento; Transfiguraz. Di s. Elia Profeta; Martirio di s. Demetrio, soldatoromano; ss. Cirillo e Metodjo; forse nel batesimar i Croati; S. Giovanni Nepomuceno. Mart.*

15 AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 18, Strossmayer Voršaku, Beč, 2. 5. 1867.; DAĐ, CGO br. 144., 10. 6. 1869., Rösner Strossmayeru, Beč, 7. 6. 1869.

16 DAĐ, *Strossmayerova korespondencija*, Strossmayer Voršaku, Đakovo, 11. 1. 1869.

17 O tome više u: DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Đakovačka katedrala*, doktorska disertacija, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Zagreb, 2008., 287–298; 310–317. Consoni–Zerijev projekt za pobočne oltare sačuvan je u AHAZU, Korespondencija Strossmayer Voršak, XI A, 1/Vor. Prilog 6.

18 Tako je u ožujku 1869. Voršak javio Strossmayeru: *Consoni marljivo posluje o Vašoj slici. Sad u ovi par kiti s. Ćirila u grčkom odietlu. Vi ćete zateći tu sliku svu oblikanu.*, AHAZU, XI A/Vor. Ni. 34, Voršak Strossmayeru, Rim, 13. 3. 1869.

19 *** *Slika sv. Ćirila i Metoda*, »Obzor«, Zagreb, 190, 19. 8. 1873., 3 – »U talijanskom 'L'Osservatore Romano' čitamo pod domaćimi viestima da je dne 29. prošloga mjeseca oko podne Nj. Svetost papa u pratnji svojega dvora, mnogih kardinala, presv. Baruna Visconti-a i više drugih odličnih osoba, došao u veliku konsistorijalnu dvoranu, da vidi tuj dan prije izloženu sliku koju je za preuzv. G. Biskupa Strossmayer izradio na platnu glasoviti talijanski slikar, vitez Nikola Consoni. Ta slika predstavlja nam papu Adriana II. u onom času, kad je slavenskim apoštolom Ćirilu i Metodu podielio oblast, da pokrščanim slavenskim pukom mogu služiti sv. Misu u materinskom slavenskom jeziku. Sam vrlo umjetnik zajedno sa kanonikom sv. Jeronima, prečastnim gospodinom Voršakom, imali su veliku čast tumačiti sv. Otcu taj toli važan i slavan predmet u vjerozakonskoj povijesti slavenskih pukova. Njegova svetost udostojila se pohvaliti to djelo vrloga Consonia, koj je i u ovom si novom i vro težkom umotvoru umio spojiti najveće umjetničko savršenstvo slikarstva klasičnih vremena sa povjestnom istinitošću i prostim, ali dostojanstvenim obredoslovjem devetoga vieka. Rečena slika je naimenjena stolnoj crkvi, koju preuzv. G. Biskup Strossmayer gradi jur od više godina u Djakovu u svom biskupskom mjestu u Slavoniji. (Od inud mi znamo, da je ta teliko uzorna slika namjenjena sbirci slika preuzv. G. Biskupa Djakov., a za crkvu, da je opredieljena druga kazajuća: kršćenje Hrvata po sv. Apoštolih slovinskih, koju će izvesti vrstni rimski slikar Sciaccioni, jurve puno zaslužan za pomenutu sbirku biskupovu, Ur.)«. O slici i u: VORŠAK, *Dvie slike iz galerije Strossmayerove*, »Vienac«, Zagreb, 31, 2. 8. 1873., 490 – 493

20 Iako su bili Grci, smatrani su »slavenskim apostolima«.

21 Odnosno očuvanja slavenskog jezika u liturgiji, budući da se je tim jezikom koristilo u pojedinim dijelovima Primorja.

22 »Pozdravite mi liepo našega Consonija i ostale prijatelje. Sad se moramo uztrpjeti sbog mire oltarah dok nadjem Roesneru nasljednika.«. – AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 46, Strossmayer Voršaku, Đakovo, 24. 7. 1869.

23 »Glede slika oltarskih bilo bi dobro da se još ne prave dok ja sa Schmidtom ne govorim jer će Schmidt definitivno odlučiti kak ćeju biti oltari, prem ne dvojim, da će on Rezijeve narise odobriti. Samo da neće Scaccioni što je školi rimsko – talijanskoj vlastito, affektacije mlogo metnuti u slike. Ja ću im kad fotografije vidim, odprto svoje mnjenje kazati. U svih njegovih dosadanjih slika ta je falinga ako i ne i onomu stepenu u komu u Merjanovih slika. Nek u tomu obziru naslieduje Consonia, na koga ja posve oslanjam.« – AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 56, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 20. 10. 1870.

24 *** *Slika...* (bilj. 19), 3.

25 »I slika Scaccionova mi se ne dopada. Na svaki način nek Scaccioni pričekaj. Kršćenje kako tako je obavljalo, ali valja na svaki način da budu na slici dva brata. Ne bili se mogla za oltar copirati slika našega Consonia, koga pozdravite moje mu sažaljenje izrazite.«. – AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 63, Strossmayer Voršaku, Đakovo (?), 11. 1. 1871.

26 Sveti Ćiril i Metoda pred papom Hadrijanom.

27 Umro je vjerojatno ili u drugoj polovini 1873. ili početkom 1874. – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 57, Voršak Strossmayeru, Rim, 30. 4. 1874.

28 »Consoni piše Vam ob oltarskih slikah. On je jurve započeo predhodne študije. On veli, i pravo, da im od Šmidta nije ni nužno imati mjeru, jer oltari po Zeriju narisani da su podpuno prama štilu crkve Vaše i na vlas odmjereni po glavnom mjerilu cjelokupne crkve. I Consoni i Zeri mniju, da je puno prikladnije da oltare date kljesat u Djakovu; za prostiji posao i za kljesariju finiju: kako su kapiteli, tornjići itd. da su dovoljni obični kljesari – scarpellini, koji umiju po točnom narisu izvadjat. Takovih ljudij možete od svakuda dobit.«. – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 44, Voršak Strossmayeru, Rim, studeni, 1873.

29 »Po svoj prilici da će skoro Consonijeva slika u Zagreb prispjeti. Ja scijenim da će ta slika vrijedna biti daju svaki našinac dobro promotri i prouči.« – FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 7), 245, Strossmayer Račkom, Đakovo (?), 27. 9. 1873.

30 Naziv slika naveden je prema Consonijevu dopisu đakovačkom Crkvenom građevnom odboru: DAĐ, Spisi Crkvenog građevnog odbora (dalje CGO), bez oznake broja (dalje bb), Nicola Consoni CGO-u, Rim, 1. 5. 1874.

31 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 57, Voršak Strossmayeru, Rim, 30. 4. 1874.

32 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 61, Voršak Strossmayeru, Rim, 16. 6. 1874.

33 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 79, Voršak Strossmayeru. Nedatirano, nedostaje prva strana pisma, riječ je vjerojatno o jeseni 1874. g. U najnovijem Saurovom leksikonu slika se naziva samo Krist. – ANDREAS STROBL (bilj. 2), 571.

34 »Ne čudite se što Kršnjavi kudi divan rad Consonijev i Mantovanijev. Pripovieda meni i Tkalcu Lacika Mrazović, da je taj njemački humbugista izišav prvi put iz Siksitne M. Angelovo i Peruginovo djelo okrstio sa 'budalaštinom i škandalom'. Uz takove nazore on ga nikada po umjetosti do korice hljeba. Sreća da ga je žena s mirakom od sto tisuć forinti obskrbila. On će ljetovat u Sorrentu.«. – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 51, Voršak Strossmayeru, Rim, 13. 3. 1874.

35 »Velika Vam je zasluga za dušu da ste biskupa odvratili od te ideje dati naslikati po tom Consoniju sedam slika za đakovačku crkvu. Maks u Monakovu dobiva za svoje slike od prilike toliko kao Čermak nu mu je jedna slika zaista i bez pretjerivanja više vriedna nego sve što je Consoni ikad u životu naslikao i što će još pomoću sv. Rafalea ikad naslikati, jer su Maksove slike scem i pravim talentom slikane koj svoje figure u vlastitoj glavi i vlastitim čuvstvom nalazi, a ne kao Consoni koj malakše kad je od potrebe dignuti ruku koje figure za col više nego što ju je Rafael narisao od kog je simpliciter ukradjena. Wie er sich räuspert und wie er spuckt das haben sie ihm richtig abgucken, bi se o Consoniju reći moglo ali tamo mi mojeg malo znanja i poznavanja Rafaela ta cliqua razumila nije. Rafaela slikara par excellence naivnog i neposrednog umjetnika imitirati htjeti, puki je nesmisao i 'nonsens'. Što je imitirana naivnost? Afektacija, a svakako i pomanjkanje talenta. Taj Consoni mi se čini kao stara Koquetta što pita: 'Was ist ein Lieutenant?' – Znajuć da je una figura miserabile ne preostaje mu ino nego oplieniti Rafaela i to na najimpertinentniji način pa reći, da je to štyl! Oh nisam ja baš onaka nakaza od 'naturaliste' kao Kurbet, Rafael mi je srcem možebit bliži nego Consoniju, prem potonji od njegov svakdanji hljeb vuče!«. – VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN (bilj. 1), 177, Kršnjavi Mrazoviću, Sorrento, 31. 7. 1874.

36 »Biskup svaki dan ruča s nami i dolazi na večer kartati se. Voršak nješto je pram meni i mojim ohladio i ne dolazi skoro nikad više

k nami. – Što biskup Konsonija i tu Voršakovu kliku više nekultivira to prije pripisuje Voršak meni. Da je biskup kupio Čermaka, Matejka, Kotarbinskog, trn nu je u oku, znajući da njegovi talijanski osli uz ljude talentirane ne mogu obstati. – Ja sam predvidio da će tako doći pak mi nije žao. Jedino mi je žao što se nisam prije tako ko sad s biskupom poznao, prištedio bih mu koju hiljadu za nevaljale novorimske slike, koju je potrošio rad prevelike blagosti i dobrote svoje.« – VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN (bilj. 1), 207, Kršnjavi Mrzoviću, Rim, 8. 12. 1875.

37 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 101, Voršak Strossmayeru, Rim, 30. 11. 1876.

38 DAĐ, CGO br. 32., Schmidt Strossmayeru, Beč, 27. 1. 1877.

39 O tome najjasnije govore riječi Ivana Crnčića, koji je nakon smrti Nikole Voršaka preuzeo njegove poslove u Rimu, pa tako i narudžbu slika od Consonija. Govoreći o posjetu Consonijevu ateljeu i kako je zatekao dvije još nezavršene slike, za biskupa ističe: »Kada sam to doznao, protumačih mu Vaše pismo. Pak on mi odgovorio da toga pokojni Voršak nije mu nikad očito kazao, no da je nekako dočuo, da kanite postaviti kipove na oltare, pak da je sam spoznao da tako slika nepotrebujete.« – AHAZU, XI A/Cr. I. 6, Crnčić Strossmayeru, Rim, 12. 6. 1880.

40 Među Voršakovim računima piše kako je 20. 7. 1878. isplatio Consoniju 1.250 škuda za započetu 3. sliku za Đakovo, a 31. 10. 1878 isplatio je jednak iznos kao drugi obrok u istu svrhu; DAĐ, CGO, Strossmayerova korespondencija, Voršakov račun, Rim, 1. 11. 1878.

41 Kršnjavi u svojim sjećanjima na Strossmayera citira biskupove riječi o posjetu Consonijevu ateljeu: *Am Nikolaustag war ich bei meinem alter Freunde Konsoni, der an dem Tage sein Namensfest feiert, zu Tisch geladen. Nachher kam auch noch Merkuri (berühmter Kupferstecher) um Konsoni zu gratulieren. Er wurde denn von den Künstlern, deren eine Menge da gewesen, in das Zimmer geführt, wo meine beiden Bilder: «Unbeflecte Empfängnis Marias» & «Das heil. Altarsakrament», die für die Kathedrale bestimmt sind, aufbewahrt waren. Als sie zurückkamen, sagte mir Merkuri: Ich schätze sie sehr, mein Herr, doch jetzt bin ich geradezu böse auf sie; darauf ich: Weshalb, lieber Merkuri? Er: deshalb, weil sie solchen Schatz Italien entreissen. Ich: Lieber Merkuri: dieses Urteil dient Ihnen nur zur Ehre, doch mir meinem Volke zum Troste. Diese beiden, wirklich herrlichen Bilder, werde ich, da die Altäre meiner Kathedrale alle nur aus Stein sein sollen, in der Sakristei unterbringen, damit das Volk sich daran ergötzen(?) könne & ich bin überhaupt, dass heute oder morgen, unsere Künstler gerne nach Djakovar kamen werden, um an diesen Bildern zu lernen, was echte religiöse Kunst. – Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje ALU-HAZU), Fond Iso Kršnjavi, Zapisnici o biskupu Strossmayeru.*

42 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 101., Voršak Strossmayeru, Rim, 30. 11. 1876. g. U nešto kasnijem pismu Voršak je tako oštro istaknuo: Kipovne su slike za gotiku, a u romanski slog uveo ih je njemački provincijalizam na uštrb tomu ozbiljnomu i mirnomu slog. Novlje bečke crkve tomu su jasno sborećim dokazom. – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 103., Voršak Strossmayeru, Rim, 13. 3. 1877.

43 »Prvo 12 dana izložismo Consonijeve slike težkom mukom u konsistorijalnoj dvorani u Vatikanu. Dan pred Petrovo, u podne, dočekasmo ja i Consoni u predsoblju papu, te ga uza još tri njegova dvornika privedosmo pred slike. U ime Vaše ja sam mu darovao Vašu 'Stolnu crkvu' liepo uvezanu. Hotio je o Djakovu, o crkvi, o Vas, sve potanko doznati. Na koncu moje pripoviesti, reče on: *che bello e generoso coraggio!* Nisam se ni nadao, da je on u umjetnosti takodjer mnogo izvježban, a osobito u slikarstvu. Bio je preko

sat pred slikami. Kako je on dokinuo običaj svoga predšastnika o svakdanjoj pratnji – nisam mogao za taj dan nikoga pozvati. Ali je on dopustio da slike ostanu izložene osam dana iza toga da mogu pozvati po volji Vaše znanice i prijatelje, koji mogu pod krov vatikanski. Slike je blagoslovio a Vas, 'con molto affeto' pozdravio. Slike ću skupa sa okvirima poslati čim prije u Djakovo takodjer u petite vitesse(?). – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 134, Voršak Strossmayeru, Rim, 8. 7. 1879.

44 Članak *La nouvelle cathédrale de Diakovo en Slavonie et monsigneur Strossmayer* objavljen je u »La Defense« od 14. i 17. 7. 1879. g. U prijevodu na hrvatski nekoliko mjeseci kasnije je u cijelosti publiciran u »Obzoru«. CHARLES CONESTABILE (bilj. 3), 1; ISTI, *Francez o umotvorinah djakovačkih*, I., »Obzor«, Zagreb, 246, 25. 10. 1879., 1.

45 Isto. Uz drugi dio članka dodan je komentar hrvatskog autora da se odustalo od postavljanja Consonijevih kompozicija u katedralu, te da će one resiti Akademijinu galeriju.

46 AHAZU, XI A/Cr. I. 6, Crnčić Strossmayeru, Rim, 12. 6. 1880.

47 Voršak je doduše još 1874. tvrdio da je Consoniju priopćio da se odustalo od pale posvećene svetom Pavlu: *Consoniju sam izporučio, da slici s. Pavla neima mjesta u novoj crkvi. Va bene. Ne plašite se, on ne brza s poslom. Jedna druga slika (za sakrament) na polu gotova, a prema poslu poteže tromjesečne obroke. – AHAZU, XI A/Vor. Ni. 79, Voršak Strossmayeru, nedatirano, nedostaje prva strana, vjerojatno jesen 1874.*

48 AHAZU, XI A/Cr. I. 6, Crnčić Strossmayeru, Rim, 12. 6. 1880.

49 Isto.

50 FERDO ŠIŠIĆ (bilj. 5), 428, Strossmayer Račkom, Đakovo (?), 29. 12. 1884. *Vjerojatno je riječ o slici Sveti Pavao predstavljen apostolima.*

51 Tako bar tvrdi Cepelić – AHAZU, XI A/Ce. M. 14, Cepelić Strossmayeru, Đakovo, 17. 8. 1884.

52 AHAZU, XI A/Tka. Im. 31, Tkalac Strossmayeru, Rim, 14. 5. 1885.

53 AHAZU, XI A/Cr. I.34, Crnčić Strossmayeru, Rim, 10. 12. 1885.

54 AHAZU, XI A/Tka. Im. 31, Tkalac Strossmayeru, Rim, 14. 5. 1885.

55 AHAZU, XI A/Cr. I. 43, Crnčić Strossmayeru, Rim, 7. 7. 1887.

56 ARISTO, *Izmedju Alpa i Dunava. Na parobrodu Albrecht*, »Obzor«, 15, Zagreb, 3. 10. 1881., 2–3.

57 ĆIRO TRUHELKA, *Strossmayerova galerija slika*, V., »Vie-nac«, 48, Zagreb, 29. 11. 1884., 764–766.

58 DAJANA VLAISAVLJEVIĆ, *Strani slikari 19. stoljeća iz fundusa Moderne galerije*, Moderna galerija, Zagreb, 2004.–2005, 55.

59 Isto

60 Anđeli na Sakramentima euharstije oblikovani su, kako je Conestabile već sedamdesetih godina u svojoj analizi Consonijevih slika za Đakovo primijetio – CHARLES CONESTABILE (bilj. 3), 1 – prema Raffaelovu anđelu na slici *Madonna di Foligno*. Velike sličnosti Consonijevi anđeli pokazuju, međutim, i s anđelima na Ingresovoj slici *Zavjet Louisa III*.

Summary

Dragan Damjanović

Altar Paintings by Nicola Consoni for Đakovo Cathedral

Nicola Consoni was a highly appreciated mid 19th ct. artist working on a number of important projects of the time. He painted the chamber of Pope Pio IX in the Vatican, made mosaics for the basilica of San Paolo fuori le Mura, and the drawings for the compositions at the mausoleum of Prince Albert at Frogmore in the Windsor Castle in Great Britain. It is thus no surprise that he was commissioned by Bishop Strossmayer to do a few works for his new Cathedral, which was meant to become the most sumptuous religious space in Croatia.

To celebrate the 1000th anniversary of the baptism of the Slavs by SS. Cyril and Methodius in 863, Strossmayer commissioned from Consoni the first painting of SS. Cyril and Methodius in front of Pope Hadrian, originally intended for an altar in the Đakovo Cathedral, but eventually donated to the Gallery of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences, which the bishop himself had founded in the meantime. Although Consoni committed himself to making the painting within a year, it was completed only in 1873, after full ten years. In spite of the lateness, Strossmayer continued to use Consoni. The reason was, first of all, Consoni's reputation, and the influence on the Bishop by a canon of the Institute of St. Jerome in Rome, Nikola Voršak, who was Strossmayer's agent in purchasing art, and who, as Consoni's friend, promoted the interests of the painter.

Thanks to Voršak Consoni obtained, in 1874, a commission for five altar paintings in Đakovo Cathedral showing the Immaculate Conception, Sacraments of the Eucharist, St. Paul presented to the Apostles, St. Cyril and his companions among Croats, and St. John Nepomuk. Consoni finished completely only the first two, but in the end they were never installed in the Cathedral. As the influence on the Bishop by the first Croatian trained art historian Iso Kršnjavi grew, Strossmayer kept distancing himself from the Roman circle and started leaning toward Vienna – first of all toward the architect Friedrich Schmidt and his associates. As well as the first, those two paintings ended being donated to the Gallery of the Yugoslav Academy in Zagreb. After the Second World War they were moved to the Modern Gallery in Zagreb, which loaned them permanently to the Đakovo bishopric. Today they are in the Strossmayer Museum and the Bishop's Residence in Đakovo. Of the other three compositions Consoni completed one half of St. Paul presented to the Apostles, and the preparatory drawings for two more – St. Cyril, and St. John Nepomuk. These paintings have never been delivered to Đakovo, as the artist's heirs refused to turn them over to Strossmayer, claiming that they had never been paid for.

Out of the three completed works for Đakovo, the best is the first- SS. Cyril and Methodius in front of Pope Hadrian. Later works, the Immaculate Conception, and the Sacraments of the Eucharist are characterized by poor color, and rather static composition. Although they are not great artistic achievements, they hold an outstanding position in the history of still poorly known religious painting in Croatian in the 19th century. They are interesting examples of the late Nazarene painting of the Roman circle of followers of Johann Friedrich Overbeck.